
II.

TKO SU

ADOLESCENTI

ADOLESCENTI
– POSEBNA
DRUŠTVENO
SOCIOLOŠKA
SKUPINA

Vrlo je teško obuhvatiti jednom definicijom sve ono što u sebi krije životno razdoblje koje nazivamo adolescencija. Posebno ako se želi nadići klasična definicija po kojoj je adolescencija, jednostavno, prijelazno razdoblje iz djetinjstva u odraslu dob. Neki autori adolescenciju usko vežu uz pubertet i na taj je način povezuju samo s fizičkim promjenama koje doživljava dijete. Pojedini psiholozi, poput Eriksona i Wallona, razlikuju nekoliko faza unutar same adolescencije, kako bi cjelovitije obuhvatili dinamiku rasta koja je karakteristična za ovo razvojno životno razdoblje. Tako oni razlikuju “*early adolescence*” (od 12 do 14/15 godine) i “*late adolescence*” (od 15 do 18 godine).⁶⁵

Riječ “adolescent” dolazi od latinskog glagola *adolescere* (rasti). Particip prezenta više ukazuje na proces nego na stanje. U anglosaksonskoj literaturi riječ “adolescence” vrlo često se odnosi na ono što Nijemci općenito nazivaju “Jugendalter”. Kod pojedinih autora riječ “adolescence/Adoleszenz” vezana je uz pubertet, a kod drugih za kasnije razdoblje od 18. do 25. godine).⁶⁶ U rječnicima, adolescencija se definira kao “životna dob između puberteta i ranog zrelog doba.”,⁶⁷ odnosno doba između “*puritia*” i “*senectus*”.⁶⁸ I crkveni katehetski dokumenti upozoravaju na nužnost razlikovanja različitih životnih ciklusa za vrijeme sazrijevanja.⁶⁹ U Hrvatskoj se uvriježio američki izraz “teenagers” kojim se nazivaju mladi između 13. i 19. godine života. Živan Bezić upotrebljava izraz “pubescent” koji dolazi od glagola “*pulescere*”, a znači rasti, dozrijevati, bujati.⁷⁰

Danas je adolescencija priznata važnim životnim razdobljem koje plijeni pozornost mnogih psihologa i sociologa. U zadnjih nekoliko godina pojavilo se više socioloških istraživanja koja se bave najvažnijim promjenama tog životnog razdoblja. Navodimo ona koja nam se čine relevantnima u zadnja dva desetljeća.⁷¹

S jedne strane, imamo dovoljno podataka, definicija, socio-psiholoških interpretacija, a u isto vrijeme susrećemo se s poteškoćama u razumijevanju i praćenju onog što se

dogaća u životnom razdoblju kojeg nazivamo adolescencijom. Adolescenti danas, uz postojeću homogenost u ponašanju i nekih temeljnih odrednica, predstavljaju zasebnu kategoriju unutar čovjekovog životnog ciklusa. Donedavno se smatralo da je adolescencija isključivo psihološki fenomen. Danas se uočava da se sve promjene u društvu na neki način reflektiraju na život adolescenata. Stoga "adolescencija nije samo biološka već i društveno-povijesna kategorija".⁷²

Iako je mlada osoba već oko petnaeste godine života biološki zrela, adolescencija, kao životno razdoblje, produžuje se od 15.-16. do 27.-28. godine, dok mladost traje gotovo do četrdesete godine.⁷³

Za vrijeme adolescencije dječak ili djevojčica doživljavaju velike fiziološke, psihološke i socijalne promjene. To je vrijeme "tranzicije" iz djetinjstva u odraslu dob.⁷⁴ Zbog navedenih promjena adolescenti doživljavaju krizna razdoblja u različitom intenzitetu.⁷⁵ Naime, već od 14. do 15. godine, adolescent fiziološki posjeduje sve osobine (tjelesne, intelektualne) jedne žene ili jednog muškarca, ali njegova osobnost ostaje krhka, instinktivna, slaba.

Adolescenciju prate nagle fiziološke promjene koje rezultiraju intelektualnom zrelošću i formiranjem identiteta. Da bismo mogli razumjeti adolescenciju i sve ono što se u tom životnom razdoblju događa, potrebno je adolescenciju staviti u uski odnos s prethodnim životnim razdobljima, posebno s pubertetom. Budući da je adolescencija razdoblje u kojemu pojedinac procesom socijalizacije i integracije ulazi u društvene strukture, treba voditi računa o svim kulturnim i sociološkim čimbenicima. Antropolozi (Malinowski, Benedict, Kandiner, Linton, Mead) smatraju da je adolescencija kulturni fenomen. Njene temeljne karakteristike ovise o stupnju kompleksnosti društva; o tome kolika je razlika između pojedinih životnih dobi, o oblicima prijelaza iz jedne u drugu životnu dob. Ne postoji adolescencija kao univerzalni fenomen, nego postoji "pluralizam adolescencija" unutar različitih socio-ekonomskih uvjeta.⁷⁶ Do sličnih tvrdnji dolazi i Giorgio Tonolo, koji na temelju istraživanja donosi teoriju o "različitim iskustvima adolescencije". Ta su iskustva su posljedica različitih društveno-kulturnih ozračja; obiteljskih odgojnih stilova, odgojnih institucija, prijateljskih odnosa, stupnja pripadnosti skupini vršnjaka, utjecaju masovnih medija i korištenja slobodnog vremena. Tako se može govoriti o adolescenciji kao jednom velikom "arhipelagu".⁷⁷

Raskorak između sociološke i psihološke zrelosti čini ovo životno razdoblje iznimno složenim. Fizičko, intelektualno i afektivno-emotivno dozrijevanje najintenzivnije je

u vrijeme adolescencije. Već je predadolescencija krizni period povezan s traženjem novoga identiteta. U predadolescenciji se ostvaruje psihološki identitet, dok je "društveni identitet" sadržajni proces adolescencije, ali je i razvojna dimenzija koja traje cijeli život.⁷⁸ Izvor napetosti u ubrzanim je društvenim promjenama koje dosadašnje naučene obrasce i očekivanja čine neupotrebljivim i zastarjelim. Brze promjene u društvu uvjetuju konfliktne situacije koje odgajaju takve mlade ljude kojima je odstupanje od "normalnog" prirodno ponašanje" (L. Rosenmayer).⁷⁹ Promatrano sociološki, adolescencija je "samo karika" u procesu prihvaćanja normi i vrednota odraslosti, što se postiže mehanizmima socijalizacije.⁸⁰ Neki autori definiraju adolescenciju kao "prazni prostor" koji nastaje uslijed raskoraka između stečenih sposobnosti i njihove društvene ili institucionalne realizacije.⁸¹ Luisa Fojera, naziva adolescenciju razdobljem "altruističkih emocija i etičkog idealizma".⁸² Temeljne potrebe koje predstavljaju svojevrsni imperativ u adolescentovu životu Arto svodi na tri: intimnost, seksualnost i sigurnost.⁸³

Sve do sad rečeno ukazuje da je adolescencija posebno, u sebi kompleksno životno razdoblje koje zahtijeva zaseban i cjelovit pristup. Već je dokazano da uspjeh ili neuspjeh adolescencije, uvelike određuje liniju čovjekova života. Potrebno je, stoga, cjelovito vrednovanje ovog životnog razdoblja koje obiluje potencijalima i dinamizmom života.⁸⁴

Zbog naglih promjena u društvu adolescencija traje sve duže, stoga je s pravom G. Tonoli naziva "nedovršena dob".⁸⁵ Kao što je teško precizno razgraničiti kada počinje adolescencija, posebno kad znamo da to u svim kulturama nije isto, isto tako je teško odrediti kada ona završava.⁸⁶ Općenito se smatra da je jedan muškarac ili žena prešao prag zrelosti kada dovrši razdoblje formacije, zauzme određeno mjesto u društvenoj raspodjeli rada, napusti roditeljsku kuću, osnuje obitelj i preuzme roditeljsku odgovornost.⁸⁷ Adolescenciju više nije moguće promatrati samo u funkciji "prijelaznog razdoblja" u odraslu dob, već kao životnu fazu koja ima vrijednost u sebi. Među mladima se u Europi naslućuju novi dinamizmi života koji ne umire, koji naviješta zoru jedne nove epohe u kojoj će mladi stvarati novi humanizam i okosnicu jedne nove nade za europsku civilizaciju.⁸⁸

ADOLESCENCIJA KAO DRUŠTVENO-KULTURNI FENOMEN

Negdje do 18. stoljeća, adolescenciji nije bio priznat "posebni status". Adolescent se smatrao djetetom. Prijelaz iz djetinjstva u zrelu dob odvijao se neprimjetno. Bio je po-

treban kratki vremenski razmak u kojem su se dječak ili djevojčica pripremali za ulazak u svijet odraslih. Svojom definicijom identiteta Erikson svraća pozornost na adolescenciju, tj. na specifične i u sebi složene psihološko-sociološke promjene tog životnog razdoblja.⁸⁹ Za razumijevanje adolescenata i njihovog svijeta nužno je promatranje društveno-kulturnog konteksta u kojem adolescenti žive, tj. odnosa adolescenata i društva u cjelini. Čovjekovo je ponašanje rezultat "biologije pojedinca, ali i plod dominantne kulture. Ne može se zaobići kulturni čimbenik, tj. utjecaje koje je adolescent mogao izbjeći jedino uz uvjete da je išao živjeti u sasvim drugi kulturno-društveni prostor".⁹⁰ Adolescencija u suvremenom društvu, promatrana kao masovna pojava, u sebi je prilično ambivalentna. Postoje određene konstante koje su prepoznatljive u svih adolescenata, u bilo kojoj sredini.⁹¹ Isto je tako snažno determinirana zemljopisnim položajem i ambijentom u kojem adolescenti žive; profesionalnom orijentacijom njihovih roditelja; kulturno-odgojnom formacijom, društvenim odnosima.⁹²

Koje mjesto zauzimaju adolescenti danas u društvu? Je li opravdano govoriti o postojanju kulture mladih unutar dominirajuće kulture? S obzirom na (ne)postojanje supkulture mladih,⁹³ sociolozi se razilaze u mišljenjima. Dok H. S. Schelsky, D. Rieseman i A. Ardigo smatraju besmislenim govoriti o zasebnoj kulturi mladih, dotle S. N. Eisenstadt, T. Parisons, J. Coleman zastupaju nužnost "prijelaznog razdoblja" u koji smještaju supkulturu adolescenata.⁹⁴ Milić vidi supkulturu kao "alternativnu kulturu" ili kao negaciju opće kulture – kontrakulturu.⁹⁵ Supkultura mladih je "logična posljedica društvenih promjena, dominacije masovnih medija, produženja školovanja i kasnog osamostaljivanja, stila slobodnog vremena (kafići, disco klubovi, stadioni...), jaza između suprotstavljenih vrijednosnih sustava elitne i narodne kulture, generacijskog jaza unutar obitelji. Odnos između dominirajuće kulture i supkulture trajno je antagonističan, pa je znatan dio mladih iz supkulture označen kao društveno nepodoban. To su huligani, narkomani, svi oni koji se ne uklapaju u društveno prihvaćene kalupe."⁹⁶ Michele Emma,⁹⁷ također potvrđuje postojanje zasebne kulture mladih unutar kompleksnog društva. Za njega su današnji mladi "kritička svijest" određenog sustava, "detonacija revolucionarnih procesa", "katalizator društvenih promjena".⁹⁸ Supkultura ima svoju važnu ulogu u cjelokupnom razvoju adolescenata. Ona je "jedini prostor za disanje" između djetinjstva i zrele dobi i često podrazumijeva kulturu različitu od kulture odraslih samo u nekim segmentima, ili kulturu potpuno različitu od kulture odraslih.⁹⁹ Neovisno o (ne)postojanju zasebne

kulture mladih, ne smije se zanemariti činjenica da su problemi koji prate adolescente usko povezani s općom krizom društvenih i političkih sustava.¹⁰⁰ Stoga će Milanesi upozoriti na problem adolescenata u modernom društvu, nazivajući tu životnu dob “negirana adolescencija”.¹⁰¹ To posebno vrijedi za društva koja ne mogu osigurati temeljne uvjete za produženu adolescenciju, i u kojima nema za to ekonomskih, socijalnih i kulturnih pretpostavki.¹⁰²

Današnji adolescenti po mnogo čemu se razlikuju od onih iz 60-tih godina. Kasnije prelaze prag zrelosti i duže se profesionalno osposobljavaju, teže pronalaze mjesto zaposlenja, kasnije napuštaju roditeljski dom i stječu ekonomsku neovisnost, te kasnije preuzimaju roditeljske odgovornosti. Današnji adolescenti su “nesigurniji, više su vezani za obitelj, manje buntovni od svojih prethodnika, više se slažu s roditeljima (...) ‘suvremeniji su’ u pristupu seksualnosti, politici, sportu, ekonomiji, jer imaju veću mogućnost pristupa kanalima informacija, ali su zato manje svjesni vlastitog unutarnjeg života. Robovi su vlastitih želja, neustrajni u poslu koji započnu, nemaju smisla za asketiku, ali su zato aktivniji na afektivnom-emocionalno području.”¹⁰³ Oni su izišli iz šablona u kojima su prijašnji adolescenti tradicionalno opisivani i promatrani. S tim u svezi Petitclerc ističe: “Ne mislim osobno da su mladi danas kompliciraniji od onih jučer. Ali mislim da je danas puno teže biti mlad, nego što je to bilo jučer. Zašto? Jer je naše društvo obilježeno važnim promjenjivim fenomenima i teže je ostvariti integraciju u društvo koje je trajno u procesu transformacije, nego što je to bilo u jednom stabilnom društvu.”¹⁰⁴ S obzirom na odnos adolescenata i društva, uočavaju se dvije stvarnosti koje se međusobno oprečne. S jedne strane, adolescente se doživljava aktivno uključene u društvenu stvarnost do te mjere da ih se naziva “ogledalom društva”.¹⁰⁵ S druge strane, adolescenti su istodobno na samom rubu društva.¹⁰⁶ Još uvijek oni nemaju mogućnost sudjelovanja u važnim segmentima društvenog života: političkom, institucionalnom, ekonomskom; nemaju pravo glasa, ne mogu zauzeti određeni položaj, itd. K tome su, nerijetko, čisti objekt manipulacije određenih društvenih sustava.¹⁰⁷ Sve to dovodi do rađanja “narcističke osobnosti” zatvorene u vlastitu privatnost, psihološki nezrelu i emotivno siromašnu.¹⁰⁸

ADOLESCENCIJA
– VRIJEME KRIZE
I FORMIRANJA
IDENTITETA

Biološka kriza tijekom adolescencije posljedica je naglih tjelesnih promjena koje adolescent doživljava. Riječ “promjena” u nekom je smislu kategorija koja obuhvaća cjelokupno iskustvo rasta i sazrijevanja koje započinje u pubertetu.¹⁰⁹ Pubertet donosi cijeli niz fizičkih promjena adolescenta, osobito na seksualnom području.¹¹⁰ Adolescent ili predadolescent prilično je zatečen i iznenađen onim što se u njemu događa. U vlastitom tijelu osjeća se kao stranac u tuđoj zemlji. U adolescenciji, usporedno s fizičkim promjenama, javljaju se promjene psihološke naravi. Općenito, ovo životno razdoblje označeno je kao “kriza identiteta”.¹¹¹ Iz puberteta adolescent izlazi kao zreo muškarac ili zrela žena. Ponekad pubertet prati disharmonija u fizičkom razvoju koja može negativno utjecati na psihičku ravnotežu adolescenta. Iznadnu promjenu vlastitog tijela adolescent doživljava kao svojevrсно razbijanje cjelovitosti osobe. Radi se o procesu koji simbolično možemo nazvati raskol između “srca i tijela”. Adolescent u sebi osjeća polarnost: tjelesnost-seksualnost i afektivnost (odnosi) prema drugom ponekad vrlo teško integrira u vlastitu osobnost.¹¹² Novosti koje sa sobom donose tjelesne promjene i njene nepravilnosti uzrok su nesigurnosti i prenatrpane brige za vlastito tijelo.¹¹³ U vrijeme važnih tjelesnih promjena događa se seksualno sazrijevanje koje pred adolescenta postavlja zadatak: ponovno definirati vlastiti seksualni identitet.¹¹⁴ Za normalni razvoj, važno je da se adolescent prepozna i prihvati u vlastitoj seksualnosti. Tjelesne promjene odražavaju se i na međuljudske odnose adolescenata. Adolescent primjećuje da ga drugi više ne doživljavaju kao dijete. To od njega zahtijeva reviziju dosadašnjih modela ponašanja i prilagođivanje novom statusu. Naime, promjena se događa u kvaliteti tih odnosa. U svijetu adolescenata pojavljuje se novi “objekt ljubavi” koji u jednom trenutku biva otkriven i prepoznatljivi “subjekt” (osoba) s kojom slobodno stupa u čvrstu vezu. Kroz te odnose adolescent postupno otkriva različitost i tajnovitost drugog. Traženje prijatelj-

stva i uspostavljanje heteroseksualnih odnosa adolescentu predstavlja pokušaj i mogućnost prijelaza od usredotočenosti na sebe i autoerotizma na okrenutost spram drugom i heteroseksualnost sa svim rizikom preuranjenih i nezrelih iskustava.¹¹⁵

MORALNA KRIZA

Promjene koje su se dogodile u pubertetu odražavaju se na moralni odgoj i razvoj adolescenata. U njima prevladava emotivnost i senzualnost kao posljedica spolnog sazrijevanja. Adolescent duboko u sebi osjeća raskorak između fizičke zrelosti i socio-psihološke nezrelosti. Današnji adolescenti žive u izrazito "erotiziranoj" kulturi i vrlo teško uspijevaju gospodariti spolnim nagonima.

U djetinjstvu se moralna svijest oblikuje pod utjecajem obiteljskog i društvenog imperativa. U adolescenciji se događa se prijelaz od morala zakona na moral savjesti; od morala izvana na moral osobne odgovornosti. Praćenje mladih u tom procesu, temeljna je zadaća moralnog odgoja.

Mnogi naglašavaju kako današnji mladi nisu sposobni zahvatiti životnu zbilju u cjelini. Sociolozi to povezuju s njihovom prenatlaženom usmjerenošću na "sadašnji trenutak" (prezentizam). U ponašanju adolescenata prepoznatljive su dvije dominantne tendencije koje se reflektiraju na moralno ponašanje: subjektivizam i samoostvarenje.¹¹⁶ Dakle, određivanje dobra i zla nije, povezano, osim u nekim stvarima, s postojanjem apsolutnih principa nego sa subjektivnom odlukom.¹¹⁷

Adolescenti su u sebi razlomljeni i frustrirani zbog nemogućnosti realiziranja idealnog 'ja' kojeg bi željeli postići. Kada je riječ o moralnoj opredijeljenosti adolescenata, ne bi se moglo reći da oni odbacuju svaki moralni zakon i da žele život bez ikakvih pravila, utemeljen na nekakvom instinktivnom ponašanju. Istina je da u adolescenata i u moralnom promišljanju prevladava subjektivizam kojim prosuđuju dobro i zlo. Za njih je moralno ono što ima određeno značenje, i to ovdje i sada.

Uzrok moralnoj krizi nesklad je između fiziološke zrelosti i moralne nezrelosti. Adolescent još uvijek nije u stanju "kontrolirati" svoj "ja", seksualne nagone netom probuđene, jake osjećaje. Oni su svjesni onoga što je dobro a što zlo, ali za većinu od njih osjećaj grijeha i vlastite odgovornosti ne postoji. U današnjem društvu sve je izraženija kriza tradicionalnog morala i njegovih parametara u prosuđivanju, posebno na seksualnom području. "Masturbacija, predbračni odnosi, homoseksualnost i abortus općenito su vrednovani kao čini koji ne podliježu društvenoj osudi."¹¹⁸

Sve ono što se događa s adolescentima usko je povezano s događajima i promjenama društva u kojem žive.¹¹⁹ Moralna kriza adolescenata zapravo je ogledalo sveopće moralne krize koja vlada u suvremenom društvu. Utjecaj društva, kulture, skupine vršnjaka, a posebno masovnih medija od presudne je važnosti u moralnom sazrijevanju mladih. U modernom materijalističkom i hedonističkom društvu prevladava zakon koristoljublja i popustljivosti. Adolescenti se suočavaju s društvenim javnim mišljenjem ili mentalitetom koji priznaje zakon zadovoljavanja svih instinktivnih poriva i odbacuje svaki pokušaj ograničenosti.

Današnje društvo adolescentima ne nudi čvrsta uporišta kao orijentaciju u prihvaćanju čvrstih kriterija za vrednovanje onog što je dobro a što je zlo. Sve je transparentniji dvostruki moral: laički i religiozni.¹²⁰ Laički moral, koji danas dominira, oslanja se isključivo na razum i iskustvo. Takav stav stvorio je novi laički Dekalog.¹²¹ Ono što je u sebi zlo proglašava se, ako ne dobrim, onda korisnim ili suvremenim trendom. Čak ni odgojne ustanove nemaju iste parametre kada je riječ o prosuđivanju temeljnih vrednota. Govoriti o moralnoj krizi znači stoga govoriti o krizi temeljnih vrednota. U društvu u kojem je poljuljana temeljna ljestvica vrednota, mladi je čovjek bez orijentacije. Za njega živjeti znači biti "slobodan" - biti "u diru" - "u trendu".¹²²

Mnogi se danas slažu da prisustvujemo rađanju određenog "politeizma" na području vrednota i u tom smislu se općenito govori o moralnoj dekadenci u suvremenom društvu.¹²³ Novija istraživanja provedena među mladom populacijom (od 15. do 24. godine) ukazuju na sve liberalniji odnos mladih na seksualnom području. Broj mladih 90-tih koji smatraju da je etički nedopustivo imati predbračne odnose, dopustiti rastavu braka, živjeti s partnerom bez vjenčanja, imati homoseksualna iskustva, u stalnom je opadanju. Slijedeća tablica govori o stavovima mladih između 15 i 20 godine (adolescenti).¹²⁴

TVRDNJA	15-17 (M)	15-17 (F)	18-20 (M)	18-20 (F)
Rastava braka	20,5%	12,1%	21,4%	14,3%
Predbračne odnosi	9,2%	16,4%	9,0%	15,0%
Homoseksualna iskustva	66,4%	52,4%	63,2%	49,6%
Život s partnerom	11,2%	21,9%	16,9%	18,1%
Veza s oženjenom osobom	44,4%	55,4%	45,5%	52,0%

Tablica 16.
 Postoci onih adolescenata koji drže nedopustivim navedena seksualna ponašanja s obzirom na dob i spol

I ovi podaci ukazuju da je moralna kriza adolescenata zapravo samo odraz sveopće moralne krize društva i kultu-

re u kojoj adolescenti žive. Možemo zaključiti da naglašeni subjektivizam vodi ne samo odbacivanju etičkih normi koje su postavljene autoritetom odozgo, nego stavlja u krizu tradicionalni etički model koji je bio model dužnosti i poslušnosti, žrtve i zalaganja. Prevladava tendencija morala koji se koncentrira na afektivnost, zadovoljavanje potreba i želja, na erosu i principu sviđanja. Drugim riječima, mladi svu svoju pažnju usmjeruju na ostvarivanje sreće, zadovoljstva i samoostvarenja.¹²⁵

RELIGIOZNA KRIZA

Vrijeme adolescencije vrijeme je “generalne revizije” kojom mladi žele još jednom preispitati, revalorizirati smisao i vrijednost onih sadržaja koji su im dotada posredovani različitim putovima i sredstvima. Riječ je o svojevrsnoj “životnoj inventuri”.

U prvim godinama adolescencije, religioznost je prilično uravnotežena – “normalna stvar”, ali vrlo brzo dolazi u pitanje. Adolescent kritički stavlja sve u pitanje, nije više pasivno naivan i odbacuje “prirodnu” prednost starijih.¹²⁶

Naime, religioznost predadolescencijom uvjetovana je mnogim vanjskim čimbenicima: obitelji, skupinom vršnjaka, kulturom, tradicijom, a to su ujedno temeljni čimbenici u formiranju religioznog identiteta. Vrlo je teško, pa čak i presmion, kaže Vergote “htjeti odrediti okvire religioznog razvoja adolescenata.”¹²⁷ U zadnje vrijeme mnogo se piše, a na području sociologije istražuje, o religioznosti adolescenata. Navodimo samo neka novija istraživanja.¹²⁸ Na temelju rezultata mnogih istraživanja može se uočiti da vjera za mnoge mlade nije više jedna jasna činjenica.¹²⁹ Za mnoge adolescente religija nije vrednota u sebi (objektivna činjenica) nego je toliko vrijedna koliko može dati odgovor na pitanja smisla života.

Za utvrđivanje religioznosti sociolozi najčešće uzimaju kao kriterij prakticiranje vjerske prakse. Međutim, istraživanja pokazuju da odbacivanje vjerske prakse kod adolescenata ne znači i konačni razlaz s vjerom i s Crkvom. Religiozna kriza adolescenata “najčešće ne prolazi kroz dramatične faze. Ona se redovito događa stihijski i završava u jednom stanju koje možemo okarakterizirati kao ravnodušnost ili gubljenje senzibiliteta za religiozno.”¹³⁰

Mnogi religioznu krizu povezuju s cjelokupnim psihološkim stanjem adolescenata. Adolescent se oštro suprotstavlja svakom obliku autoriteta. I religiozna kriza uklapa se u taj okvir. Različitim modelima ponašanja on odbacuje “vjeru oca”, posebno onda kada vjera postaje simbol autoriteta koji ga blokira na putu do potpune emancipacije.

Stoga neki od adolescenata, nesvjesno, u prethodno primljenoj vjeri prepoznaju sredstvo koje stariji koriste kako bi s njima manipulirali. Odbacivanje vjerske prakse postaje za njih put do slobode i samoostvarenja.¹³¹

Mnogi adolescenti "nisu do sada učinili jasan i formalan čin vjere. Mnogi se nisu pitali jesu li istine vjere, u obliku u kojem su njima posredovane, u bitnom odnosu s realnim i prihvaćaju li ih zato jer su od Boga objavljene. Bez obzira što je adolescent u stanju izvršiti mnoge religiozne čine, kao što su: poklon, znak križa, molitva, sakramenti, ali bez jasnog čina vjere sve može postati samo stvar običaja, lišeno svake duhovne životnosti."¹³² Kako se iz prethodnoga vidi, religiozna je kriza nužan put od primljene vjere (socijalizirane vjere) do poosobljene vjere. U vrijeme adolescencije morala bi se dogoditi integracija vjere i života, tek tada adolescent u vjeri više ne bi prepoznavao samo jednu od ponuđenih ideologija nego životnu opciju za koju se svjesno opredjeljuje i za koju se zalaže svim snagama. On mora prepoznati vjeru i staviti je u službu vlastitog rasta i oblikovanja osobnosti.

Vrijeme adolescencije prva je ozbiljna prilika da mladi daju čvrste temelje osobnoj vjeri. To može biti povod za odbacivanje, a isto tako pogodan trenutak za ponovno otkriće prave slike Boga.¹³³ Prve naznake religiozne krize javljaju se na početku adolescencije: sumnja, odbacivanje i napuštanje prethodne religioznosti. Vjerska je sumnja raširena i u sebi složena, pojava u adolescenata. Allaport govori o "intelektualnim" sumnjama kao posljedicama nerazumijevanja temeljnih kršćanskih istina – dogmi. To su i "konfliktne" sumnje – posljedica raskoraka između ponašanja i vjerovanja; "razvojne" sumnje – nadilaženje predreligiozne dimenzije; sumnje izazvane frustracijama koje su posljedica razočaranja koje adolescent doživljava onog trenutka kada vidi da religija i religiozne institucije ne zadovoljavaju potrebe njegova "ja"; "znanstvene" sumnje – posljedica prenatlaženog racionalizma i pozitivizma koji su nepomirljivi s činom vjere.¹³⁴

ADOLESCENCIJA
I PROCES
SOCIJALIZACIJE

Socijalizacija je “proces kojim se novim članovima zajednice prenose vrednote, norme, stavovi i ponašanja koja su zajednička istoj skupini.”¹³⁵ Cilj socijalizacije je pripremiti ili osposobiti pojedinca za preuzimanje odgovarajućih uloga u društvu. U procesu socijalizacije događa se proces interiorizacije temeljnih vrednota i stavova od strane pojedinca. Socijalizacijom dijete (tj. identifikacijom i asimilacijom) usvaja temeljne preduvjete kako bi kasnije mogao postati punopravnim članom društva i preuzeti odgovornost.

Socijalizaciju adolescenata možemo promatrati s dva različita, ali međusobna povezana gledišta: socijalizacija shvaćena kao sklop odnosa koje pojedinac ostvaruje s drugima (obitelj, skupina vršnjaka, škola, Crkva) i socijalizacija koju adolescent ostvaruje putem društveno ekonomskih, političkih i kulturnih struktura. Ovaj drugi vid socijalizacije posebno je važan u visokorazvijenim društvima u kojima se ona odvija usporenim ritmom.

Ovdje se usredotočujemo na prvi vid socijalizacije, a drugi, uzgredice napominjemo u poglavlju “Adolescenti i društvo”.

Prema Lewinu, socijalizacija je funkcioniranje ili interakcija između pojedinca i ambijenta.¹³⁶ U tom odnosu adolescenta i ambijenta koji ga okružuje, adolescent je psihološki i sociološki marginaliziran.¹³⁷ Lewin razlikuje tzv. primarnu i sekundarnu socijalizaciju. Primarna se događa isključivo u obitelji. Roditelji oblikuju “određenu društvenu stvarnost koju dijete prihvaća *tout court* kao objektivnu zbilju, zahvaljujući jakim emotivnim vezama koje određuju autentičan odnos s roditeljima.”¹³⁸ Sekundarna se socijalizacija ostvaruje putem svih ostalih dodira s društvenim institucijama, prije svega sa školom. Sekundarna socijalizacija dobiva na vrijednosti posebno danas, kada proces odgoja i obrazovanja postaje prioritet svakog društva.

ČIMBENICI SOCIJALIZACIJE U SUVREMENOM DRUŠTVU

U suvremenom društvu socijalizacija adolescenata obilježena je različitim poteškoćama jer su mladi postali moderni "nomadi" koji žive novi tip "nomadizma" na afektivnom, intelektualnom i duhovnom području. Tržišni sustav, mogućnost putovanja, utjecaj masovnih medija otvaraju im široka obzorja i mogućnosti susreta s različitim stilovima života.¹³⁹ Ako tome pridodamo veliki utjecaj dominantnih zapadnih kultura, među kojima na prvom mjestu američku, poteškoće su još veće. Stefano Pistolini, u svojoj knjizi *Gli Sprecati*, ističe kako je Amerika mentalno stanje za mnoge mlade u Europi.¹⁴⁰

Gotovo svi autori koji se bave problemom adolescencije suglasni su u tome da su obitelj, škola, skupina vršnjaka, Crkva (barem u zapadnim društvima) te i masovni mediji najutjecajnije i najvažnija ustanova socijalizacije. Među ovim važnim i najodgovornijim ustanovama, u prenošenju temeljnih normi, vrednota i oblika ponašanja, sve je očitiji raskorak u poimanju temeljnih odgojnih ciljeva. I ovdje je na snazi pluralizam vrednota, sadržaja i mišljenja koji je svojstven modernom društvu. Zbog velikog utjecaja kulturnog pluralizma, danas se sve više govori o krizi temeljnih odgojnih ustanova, i to na razini sadržaja, metoda ponašanja, identiteta i uloge prenositelja sadržaja.¹⁴¹ Zato, u visokorazvijenim društvima, gdje je tehnologija na visokom stupnju, neuhvatljiv utjecaj masovnih medija, mogućnost brzog putovanja, teško je ostvariti zamišljeni sklad u procesu socijalizacije.

Obitelj

Svaka odgojna ustanova ima svoju specifičnu i nezamjenjivu ulogu u procesu socijalizacije. Obitelj se u tom smislu smatra primarnom ustanovom, jer se u njoj događa primarna socijalizacija. To posebno vrijedi u prvim godinama života kada je dijete isključivo vezano za obiteljski ambijent. Obitelj je mjesto gdje pojedinac ostvaruje svoje temeljne potrebe.¹⁴²

Kada je riječ o socijalizaciji, ključno je pitanje koliko je obitelj danas, pod utjecajem naglih društvenih promjena, sposobna biti temeljna potpora adolescentima u izgradnji identiteta. Rezultati do kojih je došao COSPES potvrđuju da adolescenti 90-tih nailaze na poteškoće u ostvarenju vlastite identifikacije u životnom razdoblju između 14. i 19. godine i da obitelj nije uvijek pomoć u ostvarenju tog cilja.¹⁴³ U suvremenim društvima u krizi je upravo legitimitet obitelji i društvo ne pronalazi mehanizme kako zaštititi taj legitimitet. Uloga obitelji u suvremenom

društvu više je podržana moralnim legitimitetom, odgovornom kompetencijom i afektivnim odnosima, nego samim društvenim strukturama.¹⁴⁴

Najvažniji je cilj adolescencije izgradnja identiteta. Adolescent to ne može ostvariti ako se ne oslobodi infatilne navezanosti na roditelje. U procesu ostvarivanja vlastite neovisnosti i autonomije rađaju se sukobi s roditeljima. Sukobi nastaju poglavito onda kada roditelji adolescentima ne predstavljaju adekvatne modele ponašanja s kojima bi se mogli identificirati. Adolescenti traže nove modele izvan obiteljskog kruga. Upravo se u tome primjećuje određeni "diskontinuitet među generacijama."¹⁴⁵

Upravo na temelju takvih konfliktnih situacija rodila se sintagma "sukob generacija". Vrijedi li ona za današnje adolescente? Čini se da je taj sukob danas ublažen svojevrsnim kompromisom.¹⁴⁶

Iako se govori o konfliktnim situacijama između roditelja i adolescenata, najnovija istraživanja pokazuju da adolescenti 90-ih, više cijene obitelj od svojih prethodnika. Većina adolescenata u obitelji vidi temeljno uporište i maksimalnu životnu sigurnost. U razgovoru s roditeljima traže odgovore na najvažnija životna pitanja. Prema COSPES-ovu istraživanju, 63% ispitanika izjasnilo se da su im roditelji najbolji savjetnici.¹⁴⁷ I druga istraživanja pokazuju kako adolescenti na ljestvici vrednota obitelj stavljaju na prvo mjesto.¹⁴⁸ Na temelju navedenih rezultata može se zaključiti da obitelj za današnje adolescente ima povlašteno mjesto. Također se primjećuje da adolescenti 90-tih godina sve kasnije napuštaju roditeljski dom.¹⁴⁹ COSPES otkriva da 23% ispitanika ne želi razmišljati o budućnosti, a 22,3 % ne želi niti zamisliti svoju budućnost.¹⁵⁰ Činjenica je da današnji adolescenti daju obitelji posebno mjesto u svom životu. Znači li to da su otkrili njenu sociološku vrijednost? Prepoznaju li oni obitelj kao najvažniju društvenu ustanovu? Istraživanja pokazuju da adolescenti ne cijene obitelj kao vrednotu u sebi, nego kao "sigurno utočište" koji im pruža sigurnost i štiti ih od vanjskih opasnosti. Stoga F. Garelli zaključuje: "Adolescenti vrednuju obitelj zbog njene afektivne funkcije, zbog stabilnosti koju im ona pruža."¹⁵¹ Čini se da je vrijednost obitelji više instrumentalizirana, a manje vrednovana u sebi. To pokazuju rezultati istraživanja koja potvrđuju da adolescenti u svojim planovima ne stavljaju obitelj na visoki pijedestal. Na pitanje: "Kako se zamišljaš za 10 godina". Samo njih 49,7% je odgovorilo: oženjen/udata s djecom.

U svakom slučaju možemo zaključiti da današnji adolescenti ne dolaze u sukob s roditeljima u onoj mjeri u kojoj su to činili njihovi prethodnici.¹⁵² Oni cijene obiteljsku

sigurnost jer im je potrebna u njihovoj nesigurnosti i krhkosti. "Obitelj je postala permisivno mjesto, zaštićeno gnijezdo, koja daje sve, a ništa ne traži za uzvrat."¹⁵³ I sama obitelj doživljava veliku krizu. Sve promjene u suvremenom društvu zadiru u obiteljski život. Tradicionalni model obitelji došao je u pitanje. Proces autonomizacije i individualizacije, te emancipacije pojedinih članova obiteljske zajednice (žene i djece) snažno je uzdrmao homogenost stabilne obitelji. Kriza obitelji odražava se na život adolescenata. Posebno to vrijedi za one adolescente koji žive u obiteljima koje su izravno pogođene.

Skupina vršnjaka

Krajnji cilj adolescencije potpuna je integracija u društvo. Izlazak iz obitelji ne znači odmah potpuno uključivanje u svijet odraslih. Adolescent još uvijek nije tomu dorastao. Stoga je prisiljen pronaći određeno privremeno mjesto – poligon, gdje će moći uvježbavati pojedine uloge koje društvo od njega očekuje. To adolescent pronalazi u skupini vršnjaka. Ona ima središnju ulogu u njegovom psihosociološkom razvoju. U njoj se adolescent osjeća zaštićen, prepoznaje se u zajedničkim uvjetima i s vršnjacima dijeli zajedničke interese. Skupina vršnjaka nezaobilazan je privremeni most na putu do vlastitog identiteta.

U skupini vršnjaka adolescent nastoji, prije svega, riješiti status "neovisnosti", pronaći važno uporište, postići emancipaciju od roditelja, zaštitu od autoriteta starijih i oslobođenje od različitih frustracija.¹⁵⁴ Najintimnije stvari koje adolescenti ne mogu povjeriti roditeljima, kao što su pitanja vezana za područje seksualnosti, najradije dijele s prijateljima ili vršnjacima. Psiholozi i sociolozi se spore oko toga tko ima važniju ulogu u procesu sazrijevanja adolescenata obitelj ili skupina vršnjaka? Campbell i Davan-Gold drže da skupina ima važnu ulogu, ali obitelj ostaje privilegirano mjesto socijalizacije.¹⁵⁵ Coleman pak skupinu vršnjaka smatra "mikro-društvom" s vlastitim vrednotama koje se suprotstavljaju vrednotama odraslih i tako postaju temeljnim izvorom i podrškom adolescentima. Skupina vršnjaka nije zamjena za obitelj, nego produženi prostor na putu do zrelog društvenog statusa.¹⁵⁶ Adolescent koji pripada jednoj kreativnoj, formativnoj, sportskoj ili kulturnoj skupini sposobniji je za dijalog i uspostavljanje stabilnog odnosa s roditeljima i općenito odraslima, od onih koji ne pripadaju nijednoj skupini. Društvenu dimenziju adolescent najintenzivnije živi unutar jedne skupine, u krugu prijatelja. Ona je i najidealnije mjesto za izgradnju seksualnog identiteta koji je važan za cjeloviti psihosociološki razvoj adolescenta. Dokazano je da su pona-

šanja odraslih uvelike predodređena modelima ponašanja iz razdoblja adolescencije. Osim toga, skupina je idealno mjesto za življenje prvih iskustava na afektivnom području. Intenzitet međusobnih odnosa u skupini razlikuje se u svakoj pojedinoj fazi adolescencije. Neki autori razlikuju tri razdoblja u samoj adolescenciji i po njima mjere intenzitet odnosa među članovima skupine.¹⁵⁷ Živeći u vrlo složenoj društveno-kulturnoj situaciji struktura skupine adolescenata doživljava određene promjene. Društvo svojim različitim stimulativnim sredstvima ističe i promovira individualizam (u središtu je “ja”), a zanemaruje komunitarnu dimenziju. Zašto? Zato jer se u ovakvim skupinama traži cjelovito zauzimanje: pojedinac se mora suočavati s različitošću drugoga i prihvatiti je, dijeliti s drugim zajedničke uloge, te prihvatiti određene odgovornosti i pravila ponašanja.¹⁵⁸

Osim pozitivnog utjecaja skupine na pojedinca, postoji i negativni utjecaj. Ima skupina među mladima koje djeluju destruktivno, u kojima se ne može ostvarivati cjelovita socijalizacija, niti izgrađivati vlastiti identitet. To su skupine zatvorenog tipa u kojima vladaju stroga pravila ponašanja i potpuna podređenost vođi skupine. Svako suprotstavljanje pravilima u grupi ili vođi skupine najčešće vode k izbacivanju iz članstva. To znaju biti razlozi upadanja u duboke krize i depresivna stanja. Odbačenost od vršnjaka “jedan je od emocionalno najtežih položaja u kojem se može naći mladi čovjek, bez obzira koliko mu odrasli u takvoj situaciji pomogli. U procijepu između grupe i odraslih adolescent ponekad premješta pritisak iz grupe na obitelj, što može izazvati dramatične obiteljske sukobe.”¹⁵⁹ Negativne posljedice imaju posebnu težinu, ako je adolescent upao u grupu koja djeluje antidruštveno i koja obilježavaju antikulturno ponašanje. U takvim skupinama razvijaju se zastranjenja u ponašanju i djelovanju koja mogu ostaviti dalekosežne posljedice na osobnost adolescenta.

Psiholozi i sociolozi okupljanja mladih razvrstavaju u četiri različite skupine. U prvu skupinu spadaju one koje podržavaju društvene institucije (školske grupe, sportska druženja, razne dobrotvorne ustanove, ekološki pokreti, pokreti za mir, itd). Zatim postoje tzv. “spontane skupine”, to su, uglavnom, male skupine koje tvore 4–5 članova. Članovi su međusobno čvrsto povezani s obzirom na istu dob i ekonomski položaj. Temeljni motiv okupljanju u takvim skupinama je afektivne naravi: mogućnost međusobnog simpatiziranja, zajedničkog zabavljanja i spontanog razgovora.

Postoje i “quasi grupe”. To su grupe unutar kojih članovi nisu čvrsto međusobno povezani. Znakovi pripadno-

sti više su vanjske naravi nego unutarnjih zajedničkih interesa. Ovaj tip druženja pripada epohama 60-ih i 70-ih godina. I na kraju su skupine koje se obično nazivaju "bande". Sam naziv uključuje negativan predznak u odnosu prema društvu. Najčešće se takve skupine bave kriminalnim radnjama ili potiču različita devijantna ponašanja (konzumiranje droga, alkohola).¹⁶⁰

Škola

Temeljni je cilj škole socijalizacija i inkulturacija djece i mladih. Škola nije samo mjesto gdje se dobiva određeno znanje nego i mjesto duhovnog, moralnog i socijalnog sazrijevanja učenika. Zadatak škole kao imanentno odgojne institucije je "da posreduje ne samo znanje i znanstvene spoznaje, nego i vrijednosti, a da one budu prve, općeljudske, generičke, da odgojna najstojanja ljudski oplemenjuju, usmjeravaju, da nikoga ne sputavaju, da ne ograničavaju slobodu, da ne pritišću i ne nasrću na čovjekova shvaćanja, politička, vjerska, ideologijska i druga opredjeljenja koja proizlaze iz osnovnih ljudskih prava koja nisu sputana generičkim vrijednostima."¹⁶¹ Važnost škole kao odgojnog čimbenika naglašava i Drugi vatikanski koncil ističući kako škola snagom svoje misije "ide za tim da izgrađuje intelektualne sposobnosti, razvija pravilno rasuđivanje, uvodi u kulturnu baštinu koja je primljena od prošlih generacija, razvija smisao za vrednote i sprema za profesionalni život. Među učenicima različitih sposobnosti i društvenog položaja škola uspostavlja prijateljski odnos i stvara dispoziciju za bolje međusobno razumijevanje."¹⁶²

Škola za adolescente "predstavlja ustanovu u kojoj oni mogu dijeliti sva iskustva. U školi provode najveći dio vremena i u njoj uspostavljaju pojedinačne odnose s vršnjacima, raspravljaju o zajedničkim problemima, ostvaruju određeni tip komunikacije."¹⁶³ Kada je riječ o odnosu adolescenata i škole, Milanesi primjećuje određenu proturječnost. S jedne strane, čini se da su se poboljšali odnosi prema obveznom pohađanju škole i da je taj odnos prilično stabiliziran, s druge pak strane, ima primjera koji ukazuju na sve češće napuštanje škole od strane adolescenata i mladih.¹⁶⁴ Iako često čujemo od strane adolescenata da im je škola i upis na fakultet na prvom mjestu, ipak postoje nekoliko indicija koji dovode u pitanje interes adolescenata za pohađanje redovne nastave. To su: "izostanci s obvezne nastave, zakašnjavaње na zajedničku nastavu, samovoljno napuštanje nastave, agresivno ponašanje prema nastavnicima, uništavanje školske imovine, a uočljiva je pojava raznih oblika ovisnosti kod mladih."¹⁶⁵ Čini se da škole još

uvijek nisu u stanju razraditi kulturu koja bi znala na visokoj razini integrirati studij i posao; učenje i socijalizaciju, priznajući tako mladima između 15. i 20. godine status odraslih. Moderno društvo pokušava tražiti rješenja u produživanju školovanja.¹⁶⁶

Nezadovoljstvo postoji i u odnosu adolescenata prema školskim strukturama i nastavnicima.¹⁶⁷

Zadnjih nekoliko godina vodi se živa rasprava o reformi odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj. Na putu smo traženja "nove hrvatske škole". S obzirom na odgoj i obrazovanje u hrvatskim školama "nitko nije zadovoljan". Čak bi se moglo govoriti o krizi odgojno-obrazovnog sustava. Njime nisu zadovoljni ni učitelji, ni učenici, a najmanje privreda i društvo. Jedan od razloga tome svakako je i zastarjela znanstvena paradigma na kojoj se još temelji naša pedagoška znanost.¹⁶⁸ Na temelju takvog nezadovoljstva, tvrdi Vlatko Previšić, da "su znanstvena istraživanja na području školske pedagogije ukazala da učenike ne opterećuju samo pretrpani programi i školske torbe, već hladna prodavačka atmosfera kakva može vladati u razredu i školi (...) Svođenjem učenika na objekt poučavanja zanemaruje se njegova personalizacija i stvaralačke mogućnosti."¹⁶⁹ Da je situacija zabrinjavajuća, ukazuje i činjenica da se svake godine povećava broj učenika srednje škole koji prekidaju redovnu školu.¹⁷⁰

Sve to ukazuje da je potrebno nešto mijenjati u "nastavničkoj strategiji" koja dominira u srednjim školama. U bliskoj budućnosti "može se očekivati sve više nezadovoljstva učenika glede nastavnih strategija i nastavne klime u kojoj su oni uglavnom pasivni promatrači koji mogu biti samo aktivni subjekti kad ih se provjerava, odnosno ispituje."¹⁷¹

Škola je oduvijek uz obrazovnu zadaću bila prije svega odgojna ustanova. "Odgajati ne znači njegovati samo razum, nego formirati čitava čovjeka: i srce i karakter. Odgajati znači: duhovne vrednote prenositi iz generacije u generaciju, vrednote koje životu daju smisao i sadržaj." Samo takav stav i pristup cjelovitu odgoju može vratiti školi ono mjesto koje joj pripada u procesu socijalizacije.

Masovni mediji i drugi izvori zabave

U modernom društvu, koje je okarakterizirano kao visoko tehnološko društvo, masovni mediji obuhvaćaju prostor u kojem napredak ima najjači intenzitet, do te mjere da je napredak postao jedna vrsta "laičke religije".¹⁷² Ukazujemo samo na neke činjenice koje govore o snažnom utjecaju masovnih medija u formiranju identiteta u adolescenata. Mediji su u novije vrijeme, posebno za djecu i mlade, po-

stali nezaobilazan izvor zabave u konzumiranju slobodnog vremena. Može se reći, da masovni mediji predstavljaju jednu novu "društvenu ustanovu"¹⁷³ u procesu socijalizacije mladih naraštaja, oni su "drugi odgojitelji" ili bolje reći "novi odgojitelji".¹⁷⁴ Suvremeni sociolozi i pedagozi, analizirajući njihovu ulogu u svakodnevnom životu djece, nazivali su ih "elektronski roditelji".¹⁷⁵ Tako je primjerice televizija u mnogim obiteljima postala moderna "baby sitter".¹⁷⁶ Mediji su uključeni u sve aktivnosti društvenog života i imaju nesaglediv utjecaj na čovjekovo svakodnevno iskustvo.¹⁷⁷

Masovni se mediji odnose na "cjelovitost sustava komuniciranja koji je svojstven današnjem društvu: odnose se na tehnička sredstva i na mnogostrukost poruka i - danasve - na novi mentalitet u upravljanju informacijama."¹⁷⁸ Njihova je snaga u "sposobnosti da registriraju veliku količinu informacija, da ih pravovremeno upute na bilo koju udaljenost, da bi bile na raspolaganju neograničenom broju osoba."¹⁷⁹ Mediji, posebno novi, put su "integracije pojedinca u kulturnu arenu koja obuhvaća cijelu planetu."¹⁸⁰ Zato se, danas, sve više naglašava potreba sustavnog odgoja za masovne medije. U literaturi se javlja novi pojam "media literacy".¹⁸¹ Video i audio naprave, kao što su televizija, čitači kompakt disketa, digitalni sustavi, raznorazni video registri, satelitske antene, Internet, telefoni i drugi suvremeni aparati postali su sastavnim dijelom kućnog namještaja i formiraju "kućni zabavni centar."¹⁸²

Kakav utjecaj imaju masovni mediji na suvremenog čovjeka? O tome su već napisane mnoge studije i učinjena mnoga istraživanja. Spominjemo samo neka koja se odnose na djecu i mlade.¹⁸³ Psiholozi, sociolozi i pedagozi pokušavaju istražiti posljedice utjecaja masovnih medija na psiho-motorički i moralni razvoj djece i mladih. Jedni će ih vrednovati kroz njihov doprinos u prenošenju informacija i širenju kulturnih horizonata i razmjeni kulturne baštine, oblikovanju ponašanja i izgradnji ljestvice vrednota.¹⁸⁴ Dok će drugi, poput Scrovea, u medijima vidjeti moćno sredstvo "depersonalizacije", posebno tamo gdje su ona sredstva političke moći.¹⁸⁵ Mediji stvaraju jedan novi mentalitet društvenog života koji ne promovira smisao i vrijednost zajedništva: napušta tradiciju i potiče odbojnost prema svakom obliku autoriteta, indiferentni stav prema onom što se oko nas događa.¹⁸⁶ Naglim širenjem satelita, a posebno Interneta, svijet se sve više povezuje i ujedinjuje, ali u isto vrijeme prijete opasnost od brisanja teritorijalnih granica, kulturnog i nacionalnog identiteta; stvaranja novih podjela između bogatih i siromašnih na temelju zastupljenosti u svijetu komunikacija.

Na temelju istraživanja koje je proveo COSPES, masovni mediji se nalaze na drugom mjestu na interesnoj ljestvici adolescenata, odmah poslije druženja s prijateljima.¹⁸⁷ Među mnoštvom masovnih medija, adolescente najviše privlači glazba, televizija, film, video igre, u novije vrijeme Internet.

Glazba

Glazba je postala intimni dio adolescentova svijeta i od svih masovnih medija najprisutnija je u njegovu životu. Adolescent se s glazbom budi i liježe; ona ga prati do škole; s njom ide na šetnju; s njenim zvukovima putuje u tramvaju.¹⁸⁸ Glazba adolescentima nije samo nešto što se “jednostavno sluša, u tišini, kao poznati i uobičajeni ritual. Glazba je otkriće, avantura, utočište. Glazba je kuća za stanovanje, mjesto velikih susreta, neo-mističnih agapa.¹⁸⁹ Jednom riječju, glazba je postala najizraženije sredstvo komuniciranja mladih. Sociološka istraživanja pokazuju da adolescenti vole glazbu, ona ih stimulira, uzbuđuje, uznemiruje i ošamućuje.¹⁹⁰ Glazba je oduvijek bila predmet zanimanja mladih, ali to postaje na poseban način sedamdesetih godina – pojavom rok glazbe. Rok¹⁹¹ postaje najsnažniji izričaj mladih onog vremena, a isto tako današnjih mladih. Rok je stil, moda, način života. Rok u sebi predstavlja bunt kulture mladih.¹⁹² “Rok je svjesni čin pobune protiv vladajućeg morala. (...) Traženje potpune neovisnosti od strane mladih i prekid s ustanovama: obitelji, školom, Crkvom, državom.”¹⁹³ Danas se sociolozi, psihijatri, psiholozi bave istraživanjem posljedica konzumiranja glazbe u mladih. Zbog velikih mogućnosti distribuiranja glazbenih sadržaja,¹⁹⁴ glazba je postala najkonzumiraniji sadržaj.¹⁹⁵ S obzirom na sadržaje koje rok glazba posreduje, analitičari izdvajaju nekoliko područja na koja se koncentriraju tekstopisci: seks, nasilni protesti, mistična putovanja, bunt protiv institucija, odbijanje svih oblika autoriteta.¹⁹⁶ Ovaj negativan utjecaj zadobiva još šire razmjere pojavom video glazbe – MTV. Američki analitičar Hart sazeo je ukratko “*credo*” suvremene glazbe: seks, droga i *rock and roll*.¹⁹⁷ Roku, *rapu* i *heavy* glazbi pridružuju se i najsuvremeniji oblici kao što su: *punk*,¹⁹⁸ *new wave*, *pop* koji uvelike određuju stil življenja današnjih adolescenata. Može se zaključiti da su mladi najbrojniji konzumatori glazbenih sadržaja, i najčešće pasivni potrošači bez bilo kakvog kritičkog promišljanja, žrtve zavođenja marketinga i modnih trendova, kojima je jedini kriterij u susretu s glazbom to je li zabavna ili nije.

Televizija

Televizija je najmasovnije i najvažnije sredstvo suvremene komunikacije. Zbog svoje moći da zahvati osobu u cjelini (vid-sluh-dodir) ima jak utjecaj na senzorni svijet gledatelja. Vrijeme provedeno pred TV-ekranom u stalnom je porastu. Uz spavanje i rad, gledanje televizije uzima najviše vremena u životu suvremenog čovjeka.¹⁹⁹ U suvremenoj elektronskoj eri televizija je postala temeljni čimbenik u mentalnom i psihološkom formiranju djece i mladih.²⁰⁰ Iako u manjoj mjeri nego glazba, televizija je također važan čimbenik u procesu socijalizacije adolescenata. Adolescent, u kontaktu s televizijom puno više uči stil ponašanja, poprima ljestvicu vrednota, prosuđuje i doživljava ljudsku stvarnost, nego li preko osobnog iskustva. Istraživanja na adolescentima u Italiji pokazuju da oni nisu previše ovisni o televiziji. Ona im, zapravo, više služi kao nadomjestak kad ne mogu ići vani ili kad žele izbjeći sukobe i svađe u obitelji.²⁰¹ Ali je isto tako činjenica, da adolescenti nisu u stanju sami procijeniti koliko televizija utječe na njihovo svakodnevno iskustvo.²⁰² Televizija ostaje primarni izvor društvenih informacija, sredstvo društvene integracije, društvenog informiranja i formiranja, prenositelj i stvaratelj kulture. Međutim, danas se sve više osjeća zabrinutost zbog negativnih utjecaja masovnih medija, pa i televizije. Zabrinjava prevelika koncentracija nasilja u televizijskim programima. To je istraživanjima dokumentirano.²⁰³ Nasilje na televiziji prouzrokuje značajne efekte na psihološku strukturu i na ponašanje, ovisno o subjektu i konkretnoj situaciji. Prema brojnim istraživanjima Andersona, proizlazi da televizijski programi doprinose “agresivnom ponašanju”²⁰⁴ i “uče da je nasilje prihvatljiva i normalna metoda u rješavanju svih problema.”²⁰⁵ Sve je teže, zapravo nemoguće, pronaći načine kako zaštititi djecu i mlade od nasilničkog vala koji ih svakodnevno zapljuskuje s malih ekrana.

Film

Pod utjecajem brzog razvoja tehnologije, danas su velike kino dvorane zamijenjene su malim “kućnim kinima”. Mogućnost korištenja video-rekordera učinila je dostupnim film čim se pojavi na tržištu. Posjedovanje video-rekordera i video-kaseta utječu na porast ovisnosti mladih o filmu. Današnji mladi imaju velike mogućnosti gledati jedan te isti film neograničeno puno puta.²⁰⁶ Ono što vide na filmskom platnu, postaje svijet njihovih želja i pretače se u lijep doživljaj i iskustvo koje žele uvijek iznova doživjeti. “Problem nastaje onog trenutka kada želja za ponovnim proživljavanjem ‘filmskog doživljaja’ postane način bijega

od životne stvarnosti.”²⁰⁷ Na temelju istraživanja o utjecaju kinematografije na mlade, Blumer zaključuje da “filmski spektakli prikazujući intimne detalje, s primamljivom privlačnošću, oblikuju život za koji se mladi zanimaju. Pred njihovim očima prezentiraju se stilovi života koji odražavaju njihove želje i nude im lažnu nadu u mogućnost integracije u vlastito ponašanje.”²⁰⁸

Kinematografija ima višestruki utjecaj na adolescente i na cjelokupnu društvenu stvarnost. Filmski sadržaji, a posebno filmske zvijezde, određuju koju će glazbu adolescenti slušati, kako će se odijevati, kakvu frizuru imati, kakve rekvizite na tijelu i odjeći nositi, koje će igračke kupovati, itd.

Jedan od negativnih utjecaja koji se legalno i ilegalno širi preko filma i televizije, ostavljajući negativne tragove, je pornografija. Gotovo nema vrste masovnih medija koja ne poseže za pornografskim sadržajima. Prisutnost pornografije u masovnim medijima, posebno na Internetu, poprima nesagledive razmjere negativnih posljedica. Opasnost je još veća, kad se zna da je pornografija *de facto* tolerirana i podržavana od mnogih javnih društvenih ustanova i to onih financijski najmoćnijih.

Ostali izvori zabave

Postoji još niz masovnih medija za kojima posežu mladi kako bi ispunili svoje slobodno vrijeme i zadovoljili svoju iskonsku težnju za srećom. Posebno popularno mjesto gdje se mladi redovito okupljaju jest diskoteka. Odlazanje u diskoteku ima posebno značenje u procesu socijalizacije adolescenata. Diskoteke su postale “sveta mjesta” (*nuovi santuari*) okupljanja adolescenata.²⁰⁹ To je mjesto kamo su usmjerene mnoge želje adolescenata. Međutim, danas sve više zabrinjavaju popratne pojave koje su povezane s odlaskom u diskoteku: širenje i konzumiranje droge, konzumiranje alkohola, sve kasnije zatvaranje diskoteka, odlasci u sve udaljenija mjesta gdje se otvaraju diskoteke (periferije grada), brzina i neodgovorna vožnja na povratku iz diskoteke i sve češće tragične prometne nesreće sa smrtnim posljedicama.²¹⁰ Sve to ukazuje i poziva odgovorne: roditelje, odgojitelje, vlasnike diskoteka, mas medije, a i političare da preuzmu svoj dio odgovornosti.

Novija istraživanja posebno se bave motivima odlaska u diskoteku. Mogli bismo ih reducirati na nekoliko grupacija: biti zajedno; mogućnost susreta i upoznavanje drugih osoba, ljudska klima i toplina ambijenta, prilika za uspostavljanje novih prijateljstava, slušanje glazbe, plesanje, prilika da se zaborave svakodnevne brige i opusti od dnevnog stresa, itd. Odlazak u diskoteku je prilika za dokazivanje

svoje odraslosti. To je postignuće određenog društvenog "statusa" koji uključuje mogućnost raspolaganja slobodnim vremenom, mogućnost biranja, slobodu izlaska vani i povratka kući. To je osjećaj sličan onom kad petnaestogodišnjak posjeduje motor ili kad osamnaestogodišnjak posjeduje vozačku dozvolu.²¹¹

Ispunjavanje slobodnog vremena mladi pronalaze u čitanju omiljenih časopisa. Čitaju isključivo ono što ih zanima i što ih zabavlja. U njima adolescenti pronalaze svoja interesna područja: ljepotu, modu, odgovore na najintimnija pitanja, seks, glazbu, susret s osobama iz spektakla i *show* programa. Na tržištu su brojni časopisi koji su po svom sadržaju prilagođeni senzibilitetima adolescenata. I u Hrvatskoj ima zapažen broj časopisa koji je namijenjen mladima.²¹²

S kompjuterskim računalima, na tržištu su se pojavile različite video-igre koje plijene vrijeme djeci i mladima. Kompjutor je prozor u svijet informatike. Posjedovanje ili neposjedovanje te "čarobne naprave" postalo je znak prepoznavanja i pripadnosti modernom svijetu.²¹³ Zapažen broj adolescenata u Italiji koji posjeduju računalo (njih 41%) izjavljuje da ga koriste isključivo za zabavu i vježbanje inteligencije.²¹⁴ Kada je riječ o video igrama, stručnjaci se slažu da su ona za mnoge postale svojevrsni "bijeg od stvarnosti."²¹⁵ U video-igramama dominiraju dvije teme: okultizam i moć.²¹⁶ E. Provenzo u svojoj knjizi *Video Kids* (1991) objavio je istraživanje u kojem je ispitivao utjecaj video igre Nintendo. Trenutno u SAD-u postoji više od 19 milijuna Nitendo igara, a još više u drugim zemljama. Od trideset najprodavanijih igračaka, dvadeset i pet njih su video-igre. Stoga, zaključuje Provenzo, video-igre su postale dio kulture i dječjeg iskustva danas.²¹⁷

Mogli bismo nabrajati još neka važna mjesta gdje mladi pronalaze izvor zabave, kao što su sportski centri, putovanja, *party*. Svi navedeni masovni mediji i drugi izvori gdje mladi pronalaze sadržaje koji ih zabavljaju, imaju važnu ulogu u izgradnji identiteta i integracije u društvo. Na cjelokupnom je društvu da poduzme odgovarajuće korake, preko različitih odgojnih institucija i alternativnih programa, kako bi mlade spremili za "suživot" s masovnim medijima i zaštitili ih od neželjenih posljedica.

ADOLESCENTI U POSTMODERNOM-INDUSTRIJSKOM DRUŠTVU

postao je sinonim za suvremeno društvo. Pod pojmom “složeno” misli se na diferenciranost, složene društvene odnose, sustav društvenog raslojavanja na bazi prestiža ili ekonomske moći, utjecaj tehnologije, stupanj raspodjele rada. Moderno društvo u sebi ima tendenciju postajati sve složenije i specijaliziranije.²¹⁸ Prijelaz iz “jednostavnog društva” u “kompleksno društvo” Montesperelli promatra kroz metaforu prijelaza iz “sela” u “metropolu”.²¹⁹ Cijeli niz društvenih pojava u visokorazvijenim društvima unosi diskontinuitet unutar razvojnog progresivnog modela koji je temelj industrijskom društvu. Rapidni tehnološki razvoji u sebi razotkrivaju znak proturječnosti; natječući se ne samo u poboljšanju životnih uvjeta, nego u isto vrijeme u prijetnji ljudskoj egzistenciji, u tolikoj mjeri da pitanje ekologije i problemi kontroliranja tehnoloških efekata na ambijent, predstavlja danas ključno pitanje za preživljavanje društvenih sustava.²²⁰ Procesom urbanizacije koncentrirale su se velike mase ljudi u ogromna gradska središta gdje više ne mogu uspješno funkcionirati temeljne društvene strukture; u stalnom je porastu problem anonimnosti, siromaštva, devijantnih ponašanja, kriminala, droge... A industrijalizacija, iako praćena visokim tehnološkim napretkom, nije u stanju riješiti problem nezaposlenosti, posebno mlađe generacije.²²¹ Može se reći da je “*social change*” jedina konstanta suvremenog društva.

Danas se mnogo govori i piše o krizi društva, krizi našeg doba, krizi civilizacije.²²² Kriza se odražava na cjelokupnu ljudsku stvarnost. Govori se o krizi međuljudskih odnosa, na osobnoj i internacionalnoj razini. Društvo ne daje dovoljno sigurnosti za uspješnu budućnost novim naraštajima. Sve je teže planirati budućnost i dati joj određeni smisao budući da “sutra” poprima sve negativniji predznak. Za razliku od prethodnih naraštaja kojima je sutra bilo sinonim za “biti bolje”, za današnje mlade “sutra” uključuje strah i nesigurnost.²²³ Znakovito se izražava jedan adolescent, sedamnaestogodišnjak, kada kaže da je za njega budućnost “crna rupa”.²²⁴

Jedna od temeljnih oznaka kompleksnog društva svakako je pluralizam. Današnje društvo ne posjeduje jedno uporište koje bi davalo etički temelj vrednotama, ili ih ima previše ili ih uopće nema.²²⁵ Strukturalni i kulturni pluralizam svojom dinamičnošću ima veliki utjecaj na kulturno usmjerenje mladih, bitno određuje njihove životne orijentacije.²²⁶

Društvo s visokim tehnološkim standardom, gdje komunikacija omogućuje brzu protočnost informacija i na taj način povezanost s cijelim svijetom, gdje moderna sredstva javnog prometa omogućuju brzo premještanje s jed-

nog kraja svijeta na drugi, ima veliki utjecaj na mlade generacije. Ključna riječ u suvremenoj kulturi je 'komunikacija.'²²⁷ Sve to stvara i nudi pluralizam religioznih, političkih i moralnih opcija. Suvremeni ritam života današnje mlade pretvara u moderne "nomade". Komercijalni sustav, mogućnost putovanja, masovni mediji umnažanjem mogućnosti informacija, otvaraju pristup različitim stilovima života, ponašanja i razmišljanja. U isto se vrijeme, s umnažanjem mogućnosti, povećavaju i frustracije. Naime, ono što mladi žele, što planiraju i što smatraju ostvarivim sukobljava se s različitim poteškoćama: od ekonomskih do političkih. S posljedicama krize modernog društva, mnogi autori povezuju problem "gubljenja smisla" s gubitkom zanimanja za pitanje smisla života, a jačanje utilitarizma s indiferentizmom.²²⁸ U društvu koje se temelji na načelu proizvodnje, razmjeni materijalnih dobara i konzumiranja te pod jakim utjecajem propagandnih ponuda, konzumiranje postaje temeljni oblik izražavanja mladih, a konzumizam postaje zajednička "droga" mladih. U tom smislu Emma govori o današnjim mladima kao "izvoru profita".²²⁹ Mladi, posebno adolescenti, u mnogim društvima predstavljaju "periferiju" društvenih interesa. Taj proces zanemarivanja i potiskivanja jedne masovne populacije, kao što su mladi, uvjetuje rađanje nove kulture mladih, tzv. "marginalne kulture".²³⁰ Pod pritiskom društvenih sustava, mladi danas žive jedan oblik kompleksnosti, diferenciranosti i proturječnosti. Adolescenti su u isto vrijeme žrtve i tužitelji modernog društva. Mladi, posebno adolescenti, najbrojniji su i najvjerniji potrošači modnih i drugih društvenih trendova, a nalaze se na samom rubu društva. Oni su ili sanjari jednog novog, pravednijeg i slobodnijeg društva, ili pak više ne sanjaju jer im se čini da im društvo ne može i ne želi ponuditi ništa bolje.²³¹ Iz svega ovoga proizlazi da moderno društvo ne osigurava dovoljne uvjete i temelje za izgradnju stabilnog identiteta. Zato sve češće susrećemo mlade čiji se identitet temelji na individualizmu, identitet koji je u sebi fragmentaran, identitet u trajnom razvoju, ambivalentan i kontradiktoran, nikad dovršen niti apsorbiran u jednoj čvrstoj pripadnosti.²³² Današnje društvo kontinuirano promovira nove potrebe i rađa nove želje koje mladi nisu uvijek u stanju zadovoljiti. Zato raste dezorijentacija i razni oblici frustracije. To su ujedno predispozicije za različita devijantna ponašanja: droga, alkohol, bezvoljnost, nasilje.²³³ Povijesno-sociološki pristup "današnjem fenomenu mladih očituje nam stanovitu napetost između mladih i svijeta odraslih, posebice što se tiče društvenih institucija. U arhaičkim i patrijarhalnim društvima ta je napetost bila toliko u korist odraslih da se

malo ili nimalo vodilo računa o mladima i njihovim težnjama. (...) Danas se događa 'otkriće' mladih u psihološkom i sociološkom pogledu, te oni od objekta društvenih zbivanja postaju svojevrsni subjekt i važan društveni čimbenik. O njima se danas voli reći da su 'seizmograf' društva, što ne vrijedi u pasivnom značenju nego kao kvasac novih događanja."²³⁴

NEKA OBILJEŽJA HRVATSKOG "DRUŠTVA U TRANZICIJI"

Napomene uz pojam "tranzicija"

Izraz "hrvatsko društvo u tranziciji" ili "Hrvatska zemlja u tranziciji" u sebi krije slojevitú konotaciju. Općenito, pojam "društvo u tranziciji" primjenjuje se kada se govori o društvima zemalja Istočne i Srednje Europe. Iako nam je izraz "društvo u tranziciji", kao tehnički termin blizak, zbog slojevitosti i višeznačnosti, zahtijeva ozbiljnost i terminološku preciznost u diskursu.²³⁵

Francuski sociolog P. Michel drži da je "govor o tranziciji sam po sebi dvojbén i upitan, jer pretpostavlja da su jasno i jednoznačno određene i polazna i dolazna točka tranzicije što, međutim, nije slučaj."²³⁶ Optimističko ozračje koje se naslućivalo u početnim devedesetim godinama, vezano za tranzicijske rezultate, vrlo je brzo splasnulo. Ubrzo se naslutio kraj ideološkog i ideologizirajućeg sna o tranziciji koji je bio veoma popularan u drugoj polovici osamdesetih godina i imao visok stupanj kredibiliteta. Ljudi su se razočarali u "dugo očekivanu 'veliku preobrazbu'"²³⁷ Danas se sve češće pojavljuju sociološke studije koje se bave problemom tranzicije i njenom dinamikom u zemljama Istočne i Srednje Europe.²³⁸

Za hrvatsko društvo u tranziciji još uvijek se "ne može dosta jasno niti definirati je li pluralno i u kojem smislu; je li civilno i u kojem smislu; je li nacionalno i u kojem smislu; je li katoličko i u kojem smislu... Što sadrži identitet hrvatskog građanina."²³⁹ Ali, iz dana u dan, vidljivo je da se u Hrvatskoj sva područja društvenog života usmjeravaju prema novim tokovima. Tako u gospodarstvu prevladava tržišna orijentacija, u politici se teži za pluralizmom, a u kulturi oživljavanja tradicionalne baštine i otvaranju prema novim svjetskim trendovima.²⁴⁰ Možemo se složiti s Jukićem koji kaže da tek sada otkrivamo temelje demokracije: slobodne izbore, tržišno gospodarstvo, samostalne sindikate, privatno vlasništvo, nezaposlenost, političke stranke, itd.²⁴¹ Svi ti novi procesi predstavljaju nove izazove za "mlado hrvatsko društvo". Tekovine socijalističko-komunističkog sustava nametnule su Hrvatskoj krvavi rat,

u kojem je narod morao izboriti vlastiti opstanak. U poslijeratnom razdoblju trebalo je početi ispočetka i "staviti narod u pučku školu iz predmeta: demokracije, slobodnog tržišta, idejnog pluralizma i gospodarske učinkovitosti."²⁴² Riječ je o jednom dugom, i u sebi, proturječnom procesu. Svi relevantni ekonomski pokazatelji govore "da se društvena kriza postkomunističkih zemalja produbljuje, da je prijelaz k tržišnoj ekonomiji mukotrpan i neizvjestan proces. Nisu rijetka upozorenja zapadnih znanstvenika koji shvaćaju težinu i dramu aktualnih procesa, dramatično upozoravaju da je uspostava političkog demokratskog poretka prvenstveni i apsolutni cilj od kojeg se nikako ne bi smjelo odvratiti usprkos svim poteškoćama."²⁴³ Hrvatsko se društvo mora suočiti sa svim napetostima i protuslovljima koje u sebi nosi dinamika tranzicijskih procesa. Nužno je insistirati na četiri temeljna kriterija koji su, na neki način, određeni pokazatelji u kojem se smjeru odvijaju tranzicijski procesi. To su: dosljedan razvoj i stabilizacija demokracije, preobrazba ekonomije i promjena strukture vlasništva, poboljšanje i održavanje prihvatljivog standarda života, postizavanje i očuvanje društvenog mira.²⁴⁴ To je u sebi dug i spor proces. Ralf Dahrendorf govori o tranziciji kao procesu koji u nekim svojim aspektima može trajati i do šezdeset godina.²⁴⁵ Koliko će taj proces trajati u Hrvatskoj ostaje otvorenim pitanjem, ali za sada je jedno sigurno: na hrvatska vrata je pokucalo "novo građansko društvo"²⁴⁶ koje je tek u nastajanju.

Crkva i religija pred izazovima "društva u tranziciji"

Da bismo mogli nešto reći o utjecaju tranzicijskih procesa na Crkvu i na religioznost općenito, potrebno je poznavati novo društveno ozračje u kojem Crkva živi i djeluje. Za to su potrebna sociološka istraživanja i analitički pristup cjelokupnoj novonastaloj društvenoj stvarnosti. Već je istaknuto da je sam pojam "tranzicija" jako fluidan i prilično neodređen, posebno kada se želi znati konačan ishod tranzicijskih procesa.

Promišljajući religioznu situaciju u društvima u tranziciji, sociolozi i politolozi su u dosadašnjim analizama uglavnom polazili od vrednovanja uloge Crkve. Ta polazna situacija, ujedno je svojevrstni ključ u prosuđivanju sadašnjeg ponašanja Crkve i religije.²⁴⁷ Naime, prema Crkvi i religiji komunistički se režim odnosio kao prema stranom tijelu, ne priznajući religiju kao konstitutivni element društvenog tkiva.²⁴⁸ Uz sve to katolička Crkva u Hrvatskoj, u komunističkom razdoblju je preuzela zaštitničku ulogu promovirajući nacionalne i kulturne vrijednosti;²⁴⁹ bila je no-

siteljica težnji za slobodom i neovisnošću;²⁵⁰ simbol i nositelj neokonformizma, solidarnosti, zajedništva i tolerantne iskrenosti;²⁵¹ čimbenik nacionalnog homogeniziranja²⁵².

Što se bitno događa u procesu tranzicijskih promjena, a što se posebno odražava na Crkvu i religiju? Koju ulogu ima Crkva u hrvatskom društvu kojeg nazivamo “tranzicijsko društvo”? Na žalost, da bi se dao bilo kakav odgovor nedostaje analitičkih studija i socioloških istraživanja. Ipak se mogu zamijetiti određeni pomaci koji ukazuju na promijenjeni odnos društva prema religiji: vjerska sloboda se štiti zakonima i institucijama; vjerska pripadnost nije više znak političke nepodobnosti, vjerski odgoj ima svoje mjesto u javnim školama (vjeronauk je školski predmet); slobodno se nose i ističu vjerski simboli, crkvene ustanove otvaraju privatne škole, vrtiće, internate, zdravstvene ustanove, itd. Šundalić promjene u ulozi Crkve i religije u novoj društvenoj zbilji vidi na dvije razine: na učvršćivanju religijske organizacije i buđenju osobne religioznosti. Oba ova procesa ukazuju na revitalizaciju religije: na razini ustanova, na razini osobe i na populističkoj razini.²⁵³ Cifrić u analizi religijske situacije u našem društvu, povezuje proces tranzicije sa sekularizacijom.²⁵⁴ Isti autor drži da je tranzicija donijela novi položaj Crkve u društvu. Neki u tome prepoznaju trijumfalnu pobjedu Crkve i njenu povijesnu šansu. Zapravo, riječ je o promjeni religijskog ozračja, tj. odnosa prema vjeri, što se odražava u smanjenju broja deklariranih nevjernika, iako se još uvijek ne može govoriti o promjeni religiozne situacije.²⁵⁵ Bez obzira na jaki utjecaj dvaju procesa, sekularizacije i ideologizacije, porast religioznosti općenito je iskustvo u posljednjih deset godina u Srednjoj i Istočnoj Europi. Tradicionalno jaka crkvena religioznost, isprepletena s pučkom religioznošću, opstala je u tom dijelu svijeta unatoč službenoj i institucionaliziranoj ideologiji ateizma.²⁵⁶ Na temelju istraživanja studentske populacije, Ležnjak je došla do zaključaka koji ukazuju na značajne kontrasekularizacijske procese vidljive u povratku tradicionalnoj i crkvenoj religioznosti.²⁵⁷ Na temelju dobivenih rezultata, autorica zaključuje da se katolička Crkva pokazala “kao važan čimbenik ublažavanja krize identiteta nastale transformacijom društvenog sustava, ali i da se religija prihvaća kao dio nacionalnog identiteta i tradicije koja može biti više deklarativne naravi nego što se može govoriti o visokom stupnju religioznosti.”²⁵⁸ Da bi se moglo nešto konkretnije zaključiti glede religijske strukture potrebna su cjelovitija istraživanja. Dok sociolozi u procesima tranzicije uočavaju nove povijesne šanse za Crkvu, teolozi i katolički analitičari više ukazuju na negativne posljedice tranzicijskih procesa upravo za Crkvu i

općenito za religioznost.²⁵⁹ Kušar analizirajući suvremeno zapadno društvo, čije se temeljne oznake prepoznaju i u hrvatskom društvu (sekularizam, pluralizam, individualizam), ukazuje na pojavu kršćanskog eklekticizma, odnosno kršćanstva po izboru.²⁶⁰ Marijan Jurčević pak, pozivajući se na Michela, a primjenjujući na našu konkretnu stvarnost, vidi u procesu tranzicije “vrijeme između vremena heroizma i vremena mesijanizma.”²⁶¹ Povećava se broj blagoslovina, ali se ne zamjećuje intenzivnija duhovnost; u porastu je “festivna religioznost”, religiozni individualizam, parcijalno kršćanstvo, te “nova vjerovanja”.²⁶² Često se može čuti kako je s padom komunizma prošla opasnost od ateizma. Međutim, Šagi upravo upozorava na trijezno premišljanje post-komunističkog razdoblja glede ateizma. U današnjem tranzicijskom društvu ateizam je u formi agnosticizma i indiferentizma još opasniji, jer se povezuje s permisivnim moralom sa Zapada.²⁶³

Iako još uvijek nemamo dovoljno jasnu viziju novog društvenog sustava kojeg će iznjedriti tranzicija, ipak se naziru obrisi složenih (u sebi proturječnih) društvenih promjena koje se sve više odražavaju na religijsku strukturu i općenito čovjekov stav prema Crkvi i religiji. Tranzicijski procesi stavljaju Crkvu pred novi izazov. Još jednom je Crkva na našim prostorima pred zahtjevom prilagođivanja novim društvenim okolnostima – društvom koje je u sebi pluriformno.²⁶⁴ Stoga je pluralizam novi imperativ za kršćanstvo. Valja ga prihvatiti “s njegove pozitivne strane i odgovoriti mu stvaranjem novih načina vjerovanja i življenja po vjeri koji će biti dublje ukorijenjeni u njezinim izvorima, dijaloški i kritički otvoreni prema pluralnosti ‘spasenjskih’ i svjetonazorskih ponuda u društvu te životno i intelektualno vjerodostojni u svojem svjedočenju. Živimo suočeni s imperativom stvaranja novih ‘prostora crkvenosti’ u našem društvu.”²⁶⁵ Sve dosad rečeno može poslužiti u stvaranju određenog društveno-kulturalno-političkog okvira u kojem izrastaju i naši adolescenti. Mislim da su oni u daleko težoj situaciji od odraslih, jer nisu bili duboko ukorijenjeni u “prošlom vremenu”, a ne mogu imati jasnu viziju što će donijeti novo “sutra”.

ADOLESCENTI I RELIGIOZNO PITANJE

PROMJENE U IZRAŽAVANJU RELIGIOZNOSTI ADOLESCENATA

U sociologiji religije sve se više govori i piše o tzv. "religijskom tržištu" (P. L. Berger, R. N. Bellach). Riječ je o religioznoj ponudi koja ima jaku konkurenciju. Na području socioloških istraživanja sve više je interesa za nove religiozne pokrete i sekte koje najčešće nemaju ništa zajedničkog s institucionalnim religijama. Neosporno je da su upravo mladi glavni protagonisti i najbrojniji potrošači novih "religioznih proizvoda" modernog religijskog marketinga. Ulazimo u proces religioznog raslojavanja koji ukazuje na velike promjene u življenju i javnom izražavanju religioznosti.²⁶⁶

U zadnjih nekoliko godina i Hrvatska je postala primamljivo tržište za mnoge sekte, posebno one istočnjačkog podrijetla. Novi religiozni pokreti predstavljaju novi izazov za Crkvu danas.²⁶⁷ Sociolog Jakov Jukić ukazuje na slojevitost problema nove religioznosti. U njenom središtu su iskustva svetoga, a ne vjerovanja u njega, osobna duhovna obnova (putem raznih starih i novih tehnika meditacije i askeze) nasuprot tipičnim dualizmima velikih monoteizama (Stvoritelj-stvorenje) - čovjek i svijet, duša i tijelo (moderna religioznost promiče holizam i određeni panteizam).²⁶⁸ Sva obilježja nove religije "nalaze se sretno skupljena u pokretu New Age, jer New Age je klasičan i do kraja doveden slučaj vjerovanja bez pripadanja. U njemu, naime, nema ustanove Crkve. New Age je više neki 'ugodač', 'klima', 'ozračje', 'novi senzibilitet', neoblikovano stanje, manje završen i dobro zaokružen sustav učenja."²⁶⁹

Nova religioznost počinje "poprimati neke gipke, nestalne, raznolike, promjenjive i slobodno odabrane oblike svojeg očitovanja koji su u čistoj opreci prema obveznosti, propisnosti, vezanosti, istovjetnosti i određenosti kršćanstva Crkve. Glede pravovjerja, ta je religioznost sinkretistička i heretička jer prihvaća i 'miješa' vrlo različita vjerovanja i objave."²⁷⁰

Analizirajući religioznost mladih u Italiji, Garelli zamjećuje određene promjene u značenju religije u svijetu

mladih.²⁷¹ Sve je prisutnija tendencija definirati se katolikom ili religioznom, a da to nema posljedice na praktičnom i moralnom području, izbjegavajući jaču identifikaciju s religioznim ustanovama. Prisutna je određena selektivnost u prihvaćanju temeljnih vjerskih istina – ravnanje po vlastitom ukusu. Sve više, i to posvuda, zamjećuje se opadanje broja onih koji redovito prakticiraju svoju vjeru.²⁷²

Analizirajući religiozna kretanja u svijetu mladih mogu se uočiti određene tendencije koje su svojevrsan indikator novih gibanja na tom području. Mladi Europljani izjavljuju da su “katolici”, iako to čine u okviru mnogih suprotnosti i nesuglasnosti. Uloga religije vidno je oslabila i sadržajno je razrijeđena. Posljedica je to kulturnog pluralizma i tolerancije koje karakteriziraju suvremeno društvo.

RELIGIOZNI PLURALIZAM

Proces funkcionalne diferencijacije dao je novi izgled modernom društvu. Ono nije više politički homogeno društvo u koje se pojedinac integrira, pronalazeći vlastitu sigurnost. U terminološkom značenju riječi “pluralizam” nije samo određena datost nego pravo, a to znači da je pluralitet priznat ne samo kao činjenica nego kao pravo, dobro i vrijednost. Stoga se govori o društvenom pluralizmu, kulturnom pluralizmu, religioznom pluralizmu, političkom pluralizmu. Francuski mislilac Xavier Thevenot sažeti će pluralizam kao “pravo na različitost”. Autonomija i sloboda dvije su temeljne pretpostavke pluralističkog društva. Tolerancija je pretpostavka autonomije i slobode. Prema zakonu tolerancije sve je moguće, svi imaju ista prava u izricanju vlastitog mišljenja i u oblikovanju vlastitog stila života. Na religioznom području to je “plodno polje” za nicanje novih religioznih oblika – sekta, ali i put do religioznog relativizma. Jakov Jukić navodi nekoliko važnih čimbenika koji ukazuju na prisutnost pluralizma i individualizma: duhovno ostvarenje ljudske osobe, religiozno iskustvo kao mjerilo pravovjernosti, prvotnost osjećajne ushićenosti nad striktnom primjenom liturgijskih obrazaca, ozdravljenje nutrine pojedinaca, a ne kolektivna obnova društva, vjerovanje da presudan utjecaj dolazi više iz osobna svjedočanstva i moći karizme nego iz pripadnosti crkvenom zajedništvu, slobodan izbor skupina unutar Crkve prema neotudivim osobnim pogledima pojedinca.²⁷³ De Vanna upozorava na posljedice prenaplašene tolerancije na religioznom području koja se gotovo može identificirati s indiferentizmom, ili, pak, može dovesti do religioznog sinkretizma koji otvara prostor različitim ponudama.²⁷⁴ U modernom društvu religija je postala “element luksuzne

potrošnje” u golemom supermarketu pluralističkog života, što dovodi do sve šireg “religijskog tržišta”.²⁷⁵

s. Valentina Blaženka Mandarić
Tko su adolescenti

SINKRETIZAM

Na području religioznih gibanja među mladima, općenito se “stvara jedna jaka eklektična i sinkretična religioznost koja ’pluta’ od jednog sakralnog nauka do drugog, posuđujući samo najpogodnije ’komadiće’ iz tog babilonskog tržišta ideja i obreda. Stoga je ta religioznost krajnje raznorodna i raznovrsna, nestabilna i nestalna, pa ide od slaganja ’komadića’ budizma, hinduizma i taoizma do posudbe dijelova učenja masonerije, alkemije i gnoze.”²⁷⁶ Sinkretizam u religioznom kontekstu je svojevrsna rekonstrukcija vjerovanja koje “sintetiziraju” različita mišljenja koja malo vrijede i ponekad su u sebi oprečna. Za neke je sociologe fenomen New Age ostvarenje tih pokušaja.²⁷⁷ U sve jačem širenju i populariziranju pokreta New Age od strane mladih, mnogi odgojitelji vjere ukazuju kako je to zapravo dokaz jačeg prodiranja ideološkog i religioznog sinkretizma u svijet mladih ljudi. Naše društvo je “beskrajno ’tržište’ na kojem može svatko pristati, primjerice uz hinduizam ili islam, ali je također mjesto i prodaja različitih kuriozитета čiji korijeni ne ulaze ni u jedno poimanje svijeta. Umjesto da osoba bude utemeljena i pripada jednoj religiji, stvara vlastitu religiju koja joj se sviđa, nalik je barmenu koji miješa svoj koktel.”²⁷⁸ Tržište religijskih “ideja nitko više ne uspijeva nadzirati jer uvozom dolaze odasvud iz svijeta. Religija se na tržištu prodaje u nekoj vrsti *fast food*, a gdje mladi *seekers* u smjenama i na brzinu proždrljivo troše pružene im ’svete’ proizvode, a da se uopće ne zapitaju što zapravo sadrže ti različiti sakralni hamburgeri njima namijenjeni (Giovani Filorano).”²⁷⁹ Današnji mladi imaju potrebu da se za nešto uhvate. Trebaju nešto što će im, barem lažno, pružiti nadu i određenu sigurnost. Pozivajući se na Nietzschea, Stjepan Kušar smatra da mladi traže bilo kakav smisao života. U tom smislu, kaže autor, “bolje je slijediti nekog gurua koji daje naputke i pravila zahtjevnog življenja ili se smjestiti u neku toplu i povezanu zajednicu gdje čovjek osjeća da se nalazi kao ’svoj među svojim’, sjeđinjen s njima, negoli podnositi nepodnošljivu samoću i stalno se suočavati s prazninom.”²⁸⁰

SUBJEKTIVIZAM

Pretjerani subjektivizam dominira u svim segmentima života, pa tako i na religioznom području. Mladi odbijaju norme koje dolaze izvana, posebno one koje od njih traže

odgovornost i promjenu ponašanja. Svaka osoba “izrezuje” svoj oblik vjerovanja i djelovanja koji joj omogućuje da dade smisao vlastitoj egzistenciji bez angažiranog uključivanja. Kršćanin – da, ali na svoj način.²⁸¹ Primjećuje se rast broja mladih koji se zanimaju za religiju i koji je odabiru. Taj odabir je osoban. Upravo je u tom procesu razvidan prenaplašeni subjektivizam u kojem Garelli vidi proces sekularizacije svijesti.²⁸² Milanesi primjećuje kako današnji mladi vjeruju u Boga, ali ne u onakvog kakav On jest, nego u ono što je Bog za njih.²⁸³ Umjesto religioznosti u okvirima crkvenih modela, oni pokazuju sklonost subjektivizmu koji se očituje u želji da grade osobni odnos s Bogom, Kristom i Crkvom. Takvo ponašanje može voditi indiferentizmu i otuđenosti od institucionalnih oblika religije i gubljenju osjećaja pripadnosti Crkvi.²⁸⁴ U mladima se zamjećuje porast zanimanja za “prigodna slavlja” – religioznost koja se ne živi svaki dan, nego u određenim trenucima praćeni jakim doživljajima religioznog iskustva velikih skupina. Tako rastu na cijeni velika svjetska religiozna središta koja su postala nova “Meka” za milijune mladih hodočasnika. Misa u župi nije zanimljiva, ali je zato privlačno putovati tisuće kilometara da bi se sudjelovalo za Uskrs u Taizu.²⁸⁵

INDIFERENTIZAM

Pojam “indiferentizam” ima niz sinonima koji se susreću u literaturi: nereligioznost, agnosticizam, skepticizam i ateizam.²⁸⁶ Indiferentnost je plod kulturalnog pluralizma koji propagira “pravo na različitost”. Pravo na različitost je zapravo sinonim za toleranciju koja se može gotovo identificirati s indiferentizmom. Kada je riječ o mladima, sociolozi ističu da podmukla bolest od koje boluju nije droga, SIDA, razne smrtne opasnosti, nego indiferentnost, njihovo zatvaranje u sebe i vlastite zabave, zanemarujući potpuno druge.

U današnjem konzumističko-hedonističkom društvu nailazimo na indiferentnost u različitim nijansama: prema patnjama i potrebama drugih, prema društvenom dobru, prema prirodi, itd. Kada je riječ o vjerskoj indiferentnosti, onda ona zadobiva specifičnu dimenziju na relaciji čovjek – Bog, čovjek – vjera. Religiozni indiferentizam kao masovna pojava je “stvarnost modernog društva – zlo ovog stoljeća.”²⁸⁷ Drugi vatikanski koncil upozorio je na sve masovnije napuštanje religioznog. “Drugačije nego u prijašnjim vremenima, nijekanje Boga ili religije i potpuna indiferentnost prema njima nisu više nešto neobično niti stvar pojedinca.”²⁸⁸ Da je doista tako, ukazuju mnoga sociološka

istraživanja.²⁸⁹ U pitanju je čovjekov nezainteresirani stav u odnosu prema Bogu. Nezainteresiranost je “nedostatak ljubavi, odsutnost religiozne znatiželje, neizricanje vlastitog stava o pitanju Boga.”²⁹⁰ K. Rahner razlikuje četiri tipa vjerske indiferentnosti:

- a) “indiferentnost prema bilo kojoj religiji i religioznom moralu” (...);
- b) “indiferentnost prema bilo kakvoj religioznoj formi i moralu utemeljenom na nadnaravnom” (...);
- c) “indiferentnost prema objavljenim religijama” (...);
- d) “indiferentnost isključivo prema katoličkoj Crkvi” (...).”²⁹¹

U svojoj definiciji vjerske indiferentnosti F. X. Kaufmann orijentira se na “europsku vjersku indiferentnost” ističući njena četiri oblika.²⁹² Vjerski indiferentna je ona osoba koja je u potpunosti isključila Boga iz svog života. Vjera ju jednostavno ne zanima, nema potrebe pitati se postoji li Bog ili ne. Za takvu osobu vjera je stvar prošlosti, nešto što nema smisla, beskorisna je. Indiferentna osoba ne prepoznaje nikakvu vrijednost u vjeri i Bog je za nju beznačajna stvar koja nije vrijedna minimalne pozornosti. Za takvu osobu Bog je mrtav. Nije u pitanju njegova egzistencija nego, prije svega, važnost Boga u konkretnom životu. Stoga, ako za indiferentnog Boga i jest vrednota, indiferentna osoba živi i u svom se životu ponaša kao da Bog i ne postoji.²⁹³